

In opdracht van de minister

De Leidse conservator
L.J.F. Janssen bericht
Den Haag over
de archeologie in
Limburg tussen
1848 en 1850 (deel 2)

Leo Verhart

Inleiding

In de vorige *Publications* (jaargang 158 (2022)) werd de transcriptie van de eerste twee rapporten gepubliceerd die de conservator van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO), L.J.F. Janssen (1806-1869), in 1848 aan de minister van Binnenlandse Zaken stuurde. In deze rapporten deed Janssen verslag van zijn bevindingen tijdens zijn dienstreizen naar Limburg. Samen geven de rapporten een goed beeld van de toenmalige kennis van de resten van met name het Romeinse verleden van Limburg, dat zich onder het maaiveld bevond. Ook geven ze een beeld van de Limburgse amateur-archeologen, die in deze provincie actief waren rond het midden van de negentiende eeuw. Het artikel werd voorafgegaan door een inleiding en een schets van de hoofdrolspelers.

In dit tweede deel komen de laatste drie rapporten voor de minister aan bod. Lag in de eerste rapporten het accent op de situatie in Limburg, in de drie latere rapporten deed Janssen met name verslag van zijn archeologische werkzaamheden: zijn waarnemingen en opgravingen. Hier volgt de transcriptie van alleen die delen waarin Janssen melding maakt van de werkzaamheden die hij in Limburg uitvoerde.

Derde rapport 14 januari 1850¹

Het derde rapport, onderzoekingen van plaatselijke aard over 1849, eerste deel, gaat alleen over het onderzoek van de Romeinse pannenovens bij de Holdeurn in Nijmegen en bevat geen gegevens over Limburg.²

Vierde rapport 21 januari 1850³

Rapport van L.J.F. Janssen, Conservator bij het archaeologisch Kabinet te Leijden, aangaande oudheidkundige onderzoekingen van plaatselijken aard, over het jaar 1849.

Tweede gedeelte, Oudheidkundige ontdekkingen in het hertogdom Limburg.

Oudheidkundige ontdekkingen in Limburg

In het Hertogdom Limburg zijn de plaatselijke nasporingen en opgravingen met gunstige uitkomsten voortgezet. Daar bepaald zich mijnen werkzaamheid vooral tot twee onderzoekingen, die in 1848 onvoltooid hadden moeten blijven (zie mijn Rapport d.d. 24 Oct. 1848) te wetens in opgravingen te Melenborg, eene Romeinsche standplaats onder Halen (3/4 uur ten O.⁴ van Roermond), en in het nasparen van de Romeinsche wegen, vooral van het nog niet ontdekte gedeelte van Broeksittard (in verband met de daar ontblootte Romeinsche brug) zuidwestwaarts naar den grooten weg van Tongerren langs Maastricht, op Gülik en Keulen. De opgravingen op de Melenborg hadden ten doel, om die Romeinsche legerplaats, zoo wel als haar bepaald verband met de daar langs loopende Romeinsche heirbaan beter te leeren kennen, en dit scheen te meer gewenscht, omdat hare ligging zoo opmerkelijk is als geene andere in ons vaderland, en omdat de reeds vroegere daargevonden overblijfselen (zie het Rapport van 24 Octr. 1848) op belangrijke uitkomsten deden hopen.

1 Archief RMO, brievenarchief, verzonden brieven, 14.01.1850 (Minister van Binnenlandse Zaken).

2 Nationaal Archief, toegangsnummer 02.04.08, Inventaris van het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Onderwijs, Kunsten, Wetenschappen, 1848-1876, ingekomen stukken, inv. nr. 1-737, nr. 49 (12-22 januari 1850).

3 Archief RMO, brievenarchief, verzonden brieven, 21.01.1850 (Minister van Binnenlandse Zaken).

4 Janssen maakt hier een fout. Het moet ten westen zijn.

Met een genoegzaam aantal werklieden werden, gedurende 14 dagen, op een der weinige akkers die toen niet bezaaid waren,⁵ ontgravingen gedaan; op andere akkers, tot wier vergraving geen verlof erlangd worden, werden met het puntijzer boringen bewerkstelligd; en zóó was het mogelijk, den toestand en omvang dier standplaats althans beter te leeren kennen dan tot dus ver had plaats gegrepen. Nadat gemelde werkzaamheden afgeloopen waren werden door eenen landmeter te Roermond, den hr. Linssen de waterpassingen en metingen der legerplaats op een kaart gebragt (waarop tevens die bijzonderheden zijn aangewezen die uit de opgravingen en nasporingen van den Romeinschen weg, die er langs loopt,⁶ voortgevloeid zijn) en welke kaart hiernevens ter verduidelijking wordt overlegd; zij zal, gevoegd bij de beschrijving des legerplaats, in het Rapport van 24 Octr. 1848 gegeven van tegenwoordig berigt over Melenborg korter doen uitvallen, welk berigt zich nu slechts heeft te bepalen tot aanvulling van het vroeger gemelde.

Het gehucht Melenborg (onder de gemeenten Halen en Buggenum), is eene uitgestrektheid van p.m. 1200 ellen hooggelegen akkers, nagenoeg langwerpig vierkant van vorm, voorzien van een paar landhoeven, die Groot- en klein-Melenborg geheeten, en welk land grootendeels akkerland, voor een klein gedeelte boschen onland is. Het hoogste gedeelte verheft zich ruim 12 ellen boven der waterspiegel der oude Maas, die er ten oosten langs kronkelt; aan die oostzijde is het hoogste punt wáár, blijkens het gevonden Rom. Puin, de meeste gebouwen moeten gestaan hebben.

Rondom Melenborg loopt een oude weg die aan de westzijde diep is, maar in onbruik geraakt en Melenborg dáár afscheidt van ander hoogliggend veld, hetwelk eveneens omgeven is van een' weg, en op welk veld men, volgens overlevering ook Romeinsche overblijfselen zou gevonden hebben. Maar de eigenlijke Romeinsche standplaats is niet op dat westelijke veld geweest; deze was gelegen op het eerstkomende terrein, blijkens deszelfs ligging en menigvuldige overblijfselen vooral van bouwkundig karakter.

Ten aanzien van die ligging is vooral in het oog te houden, dat de zuidzijde en hare helling, nog voor een groot gedeelte van een glacis voorzien is, waarop oorspronkelijke palis[s]jaden schijnen gestaan te hebben, en waardoor dus eene overrompeling van de Maas- of broekzijde te moeilijker moest worden. Op ééne plaats in die zuidelijke helling, 11 ellen van het glacis verwijderd, ontdekte men muurwerk vormde een' regthoek, waarvan het ééne been, regtuit, 7,5 el, en het andere 6 ellen lang was. Dit was vóór mijne komst aldaar, onder het ploegen, ontdekt en reeds opgegraven.

Volgens de nog aanwezige fundamenten te oordeelen, die omstreeks eene halve el diep onder den grond zaten, was deze muur 0,47 el dik geweest, en het is waarschijnlijk, dat die muur van een gebouw afkomstig is, welks overige muren, tot de fundamenten toe, reeds vroeger uitgebroken zullen zijn, zie de kaart bij A.⁷

Intusschen is het eenigzins vreemd, dat juist in die helling des heuvels, naar de broekzijde een Romeinsch huis zou gestaan hebben. De veilige ligging (omdat daar tegenover een broek of water gelegen was) en de zuidelijke warmte, kunnen tot de redenen behoord hebben. In dezelfde helling, doch 14 ellen van het glacis en 3 ellen ten O. van den zuidelijken afweg naar Roermond, had men mede, vóór mijne komst, eene bevoering gevonden (op de kaart bij A*) lang 3,15 el, breed (ten zuiden 3,15 el (waarvan een ingang 0,945 el besloeg)) ten noorden 0,943 el. De bevoering bestond, volgens mededeelingen van den ontdekker, uit drie lagen gebakken tegelsteenen, van 0,43 lengte en 0,31 breedte, ook van 0,44 lengte 0,30 breedte en 0,05 dikte; sommigen stonden op den rand en waren met spijkers tegen elkander bevestigd; dit laatste is een zeldzaam verschijnsel, een fragment van die bespijkerde steenen thans nog ter plaatste gevonden, voor het museum door mij is meegenomen.

5 Noot Janssen: Nov 1849.

6 Janssen schrijft Linsen en Linssen. Hier is Linssen aangehouden.

7 Noot Janssen: Blokken van deze mergelsteenen, van die muurfragmenten afkomstig, ongelijk van grootte, doch meest langwerpig vierkant en ruw behakt, vond ik nog bij de woning van eenen landman te Melenborg; er was er één tusschen van 0,75 lengte, 0,50 breedte en 0,35 dikte, en één van 0,54 lengte, 0,26 breedte en 0,18 dikte.

Aan den ingang dezer bevoering vond men geene tegels, maar langwerpige vierkante stukken van zandsteen en van Namen'schen steen. Het is wel waarschijnlijk dat deze bevoering behoort heeft tot het gebouw waarvan de evengemelde muurfragmenten afkomstig zijn, doch haar vreemde vorm veroorloofde mij te minder er een bepaalde gevoelen over uit te brengen omdat zij mij slechts uit opgaven van den ontdekker, niet door eigen onderzoek bekend is.

De voornaamste ontgraving vond plaats op den akker van landman Birt [?] (Sect. 355 der kad. kaart) weinige ellen ten N.W. van de plaats waar voorleden jaar de fundamenten van een Romeinsch gebouw werden opgegraven (I); die plaats is op de bijgaande kaart gemerkt met B; het opgegraven gedeelte zal p.m. 500 ellen bedragen.

Ter diepte van 0,4 el kwamen de gravers op die gemengde aarde, die allerlei Romeinsche voorwerpen en fragmenten bevatte; soms nog tot twee ellen diepte; de daarboven zittende aarde was ligt, los, zandachtig en geel, de onderste grond zwaar, vast, kleiachtig en donker van kleur, en de voorwerpen daarin gevonden, waren zoo verschillend van aard, en zoo vreemdsoortig verspreid, dat men besluiten moest, dat zij er ten gevolge van eene groote verwoesting van gebouwen waren ingekomen, en dat die gebouwen zich vooral oostwaarts hadden uitgestrekt, ofschoon men omtrent de grootte en inrigting, met gebrek aan andere dan de voorleden jaar gevonden fundamenten, weinig kon bepalen. De muren schenen, wegens de vele gevonden tegelfragmenten, uit gebakken steenen bestaan te hebben, en waren van binnen bepleisterd geweest met kalk, terwijl groote fragmenten gegoten metselwerk, bestaande uit kiezelsteentjes, gesloten tegels en kalk, of van het binnenste der muren kon zijn, of van de bevoering der gebouwen. De kleuren der kalk waren door gele of bruine, of roode of groene of zwarte lijnen aangeduid, soms enkelvoudig, soms dubbel en parallel lopende; bloemen en lofwerk werden niet gevonden.

Tusschen de tegels waren langwerpige vierkante, ronde en omgebogen (pannen). De langwerpige vierkante schenen van muren te zijn, de ronde van kolommetjes, die in de hypocausten of stookplaatsen pleegden aangebragt te worden, en van welke hypocausta de Romeinsche woonhuizen in onze koude en vochtige gewesten wel doorgaans voorzien zullen geweest zijn, terwijl die in Italië alleen van badplaatsen bekend zijn. De omgebogene tegels waren pannen, die tot nokken of waterleiding schenen gediend te hebben. Tusschen de tegelfragmenten waren enkele zeer opmerkelijk, wegens ingedrukte pooten van twee schapen, van een oud en een jong schaap; anderen hadden aan ééne zijde eene ronde verhevenheid als een halve kogel (4 duim breed en 2 hoog), nog anderen hadden ingesneden ruiten en deze laatsten waren afkomstig van buizen, door welke de warmte uit de hypocausten door de muren geleid werd.

Het opmerkelijke echter tusschen deze architectonische overblijfselen waren stukken bewerkt marmer; ik vond brokken gezaagd brecci-marmer, wit en grijs gevlamd, van 0,055 en van 0,03 el dikte; ook een vierkant marmeren plaatje van groven serpentijn, van 0,12 el middellijn, en 0,018 el dikte, zijnde aan één zijde glad gepolijst, aan de andere ruw en nog de groeffjes der zaag vertoonende; voorts, eene lijst van zeer fijn wit marmer, dik 0,018 el aan eene zijde rond bewerkt, en van een daarin geboord kuiltje voorzien, en welk marmer noch uit België, noch Frankrijk, noch Duitschland kan afstammen, maar alleen in Italië of Griekenland gevonden worden.⁸

Dik marmer is ook daarom belangrijk omdat men tusschen Romeinsche overblijfselen in de Neder-Rijnsche streken zoo zeldzaam marmer vindt dat aan wijlen den oudheidkundigen Reuvens daarvan, gelijk hij schreef, nog geene voorbeelden bekend waren.

Tusschen de opgegraven steenbrokken, bevinden zich ook verscheidene langwerpige vierkante plaatjes bewerkt mergel- of kalksteen, van 7 tot 10 duim lengte en 2 tot 3 breedte en middellijn, ook van 0,1 lengte

8 Voetnoot van Janssen: Volgens het oordeel van den heer Dr. E. Beima, Conservator bij 's Rijks-Museum voor Natuurl. Historie.

en 0,06 breedte, en van 0,15 lengte en 0,08 breedte; voorts een driehoekig, een kubusvormig, en een balvormig mergel- of kalksteentje, van welke laatste stukken de bestemming nog niet bekend is.⁷

Niettegenstaande er vele karrevragten van tegels en van steenbrokken werden opgegraven, vond men daar geen enkele tusschen, die van een opschrift of merk voorzien was, gelijk men die anders veelvuldig op Romeinsche standplaatsen pleegt aan te treffen; zoodat men door deze bouwkundige overblijfselen niet in staat was den ouderdom deze constructiën te bepalen. Gelukkig echter dat eene andere ontdekking daartoe den weg wees; zij bestond in het vinden van Romeinsche munten.

Reeds vroeger waren te Melenborg; bij toeval, een paar munten gevonden van keizer Antonius pius (sedert in de verzameling van den hr. Ch. Guillon te Roermond). Thans vond men er uit denzelfden tijd. Den 4 November werd ter diepte van 0,5 el, een denarius van Antonius pius opgegraven, die op de vz. zijn borstbeeld had, met het opschrift ANTONIVS AVG PIVSA TRP XVI, op de kz. eene Fortuna of Abundantia, welke in den linkerarm een' horen des overvloeds en in den rechterhand den stengel van eene korenplant hield, met het opschrift COS III, d.i. het 4^e of laatste consulaat van dezen keizer, invallende 145 jaren na Christus.

Gelijktijdig met deze munt werd eene tweede, doch geschonden, van roodkoper en van de tweede grootte gevonden, waarop echter nog het portret te onderkennen was van Faustina junior, echtgenoot van M. Aurelius. Meer munten werden er niet ontdekt.

Het is zeer opmerkelijk dat de gevonden munten uit den tijd van Antonius pius en M. Aurelius zijn, en niet te vermetel zou men daarom vermoeden mogen, dat de gebouwen wier puin hier bedolven ligt, omstreeks tot de helft der IIe eeuw behooren.

Wanneer dit vermoeden zich door latere ontdekkingen te dier plaats bevestigen mogt, dan is deze tijdsbepaling gewichtig, omdat zij ook van toepassing is op de overige terzelfden plaats gevonden voorwerpen van gebakken aarde, glas en metaal, en dan mag men uit die voorwerpen wederom besluiten, dat elders gevondenene van dezelfde soort en vorm een' gelijken ouderdom hebben. Die tijdsbepaling is van bijzonder belang bij voorwerpen van terra sigillata, welke veelal voorzien zijn van ingestempelde namen van fabrikanten, meest inboorlingen in Romeinschen dienst, en van wie men uit andere historische berigten niets weet. Fragmenten van dus gestempeld aardewerk werden ook op Melenborg gevonden, ter zelfder plaats waar de genoemde munten ontdekt zijn, zoodat dit aardewerk op denzelfden tijd met die munten moet bedolven zijn, en waarschijnlijk even oud is.

Op een voetstuk van een kommetje van terra sigillata bevond zich een naam CRI[SPVS] ingestempeld, van welken fabrikant men o.a. bij Nijmegen ook aardewerk gevonden heeft. Op het voetstuk van een ander soortgelijk kommetje stonden nog de letters TA.... ingedrukt, vermoedelijk TA[RITIR], welke fabrikanten-naam voorkomt op Romeinsch aardewerk bij Xanten gevonden; zie Lesch, Centralmuseum etc. III 107 (n. 225), uit Houbens's Antiquarium S. 54.

Op het voetstuk van een schoteltje van terra sigillata stond van binnen ingestempeld OFAASCVI, d.i. officina Mascui, een naam waarnaar waarschijnlijk verbeterd moet worden de lezing van soortgelijke namen op aardewerk bij Xanten en te Arentsburg ontdekt, waarop men Mascli meende te zien, en zulks door Masculi verklaarde, zie Lesch, Centralm. S. 107, uit Houbens's Antiquarium S. 54, en Leemans Romeinsche Oudheden van Rossem bl... [niet ingevuld]; op aardewerk bij Nijmegen gevonden, stond OF ficina MAS, hetwelk wel denzelfden namen bevatten zal.

Op een ander fragment van terra sigillata stond de afgebroken naam..SSI, waarschijnlijk aan te vullen [OFBAS]SSI d.i. of ficina Bassi, een fabrikant Bassus komt meermalen aan den Nederrijn op aardewerk voor.

Eindelijk, op den rand van eene groote komvormige schaal, van gele aarde, stond in verkeerde rigting, CAIVSE d.i. Cajus fecit. Een fabrikant Cajus komt ook elders aan den Rijn voor, b.v. op aardewerk in de verzameling te Bonn, zie Lesch, Centralm. III 150-157 (OFCAIVS).

Veelvuldig waren overigens de fragmenten van onderscheiden aardewerk overeenkomstig met dat, wat in Romeinsche standplaatsen aan den Nederrijn meer pleegt aangetroffen te worden, zij waren van groote gele wijnkruiken, van kleine witte waterkruikjes, van schalen, schotels en bewaarpotten, grotendeels grof, doch goed bewerkt.

De fragmenten terra sigillata waren zeldzamer en tusschen deze was er slechts één hetwelk met lofwerk versierd was. Het opmerkelijkste, tusschen het aardewerk, waren overblijfselen van eene kolossale mengvaas (dolium) van grove, gele aarde, welks rand de breedte had van 8 duimen, overeenkomstig de Arentsburgsche in het Museum van oudheden alhier (Grieksche, Rom. enz. monumenten, II. 2578), van een' kolossale geelaarden kruik (amphora), wiens mond 17 duimen middellijn had, en van een' grooten pot van roode aarde, van buiten versierd met twee parallelle koorden, die ruim ½ duim in reliëf uitsprongen.

Van glas werd weinig gevonden; het waren echter fragmenten van drie onderscheiden voorwerpen, die op luxe wezen, te weten: van eene vierkante [k]ruik of zalfflesch, in de vorm als b.v. in mijne Oudheidk. Mededeel. St. III Pl V,2, ⁹ van een geribde wijnschaal, als b.v. als in mijne Gedenkteekenen enz. Pl. XXIII.1, ¹⁰ en van een klein reukfleschje met 2 oortjes; alles van zeeegroene kleur.

De gevonden voorwerpen van metaal waren de belangrijkste.

Behalven de gemelde munten komen in de eerste plaats in aanmerking, vier koperen schrijfstiften (Stili) waarvan twee in volkomen goed bewaarden toestand, van de lengte van 9 tot 14 duimen, een vijfde naar het schijnt was van ijzer en zeer geschonden.

Deze (Stili) zijn voor de Leidsche verzameling van te meer waarde, omdat zich daar nog geene geheel aan deze gelijke, bevinden.

Voorts de naald van eene gewone koperen mantelgesp (fibula); twee langwerpige vierkante gespen, misschien van gordels, eene van koper de andere van ijzer; twee timmermansboren van ijzer, de ééne met een' ronden lepel van 2 duimen middellijn (eene holboor), de andere met een lange lepel van 1 duim breedte, en p.m. 7 lengte; een ronde ring, van eene ijzeren keten naar het scheen; ook krammen, hetzij om iets aan op te hangen, hetzij om te bevestigen, en een groot aantal spijkers van 6 tot 16 duimen lengte, waarvan sommige omgebogen. Andere fragmentarische stukken, vooral van ijzer en lood, waren door geschondenheid, niet te ontcijferen.

Weinige dagen na de staking van mijn' arbeid en na mijn vertrek uit Limburg, werd nabij de plek waar door mij gegraven was, door een' landman ter diepte van 6 palmen een kalk- of mergelsteen reliëf opgegraven, voorstellende eene hangende leeuwenhuid, welk stuk misschien het gedeelte van een Hermaricles uitmaakte; het had de hoogte 61 tot 62 en eene breedte van 15 tot 20 duimen, en geraakte in bezit van den Heer. E. Slangen, rentmeester te Halen, die daarover een foutief artikel in het Journal du Limbourg (overgenomen ook door andere dagbladen) heeft laten plaatsen, in welk bericht o.a. het vermoeden is voorgesteld, dat het de Aegiptische godheid Anubis zou verbeelden! Nadat ik van genoemden Heer eene tekening van dat beeldwerk ontvangen had, (zie pl. I) heb ik hem, in een' brief, op het ongerijmde zijner verklaring beleefdelijk opmerkzaam gemaakt, zonder daarover in de nieuwsbladen in oppositie te treden, en ZE. heeft daarop mijn verzoek ingewilligd, van dit fragment, zoo hij zich daar immer mogt ontdoen, aan mij ter overneming voor het museum aan te bieden.

⁹ Janssen, Oudheidkundige Mededeelingen III.

¹⁰ Janssen, Gedenksteen.

De verdere onderzoekingen op Melenborg bestonden voornamelijk uit boringen. Door die boringen ontdekte ik, noordelijk van mijne opgravingsplaats, eene Romeinsche straat, ter diepte van 2 tot 3 palmen onder den beganen grond; die straat liep lijnregt, in O.W. rigting, en bestond uit kiezelgrind en kiezels, waartusschen waren van eene vuist dikte en dikker, en zij zelve had de dikte van 0,25 el; de breedte was op sommige plaatsen 2,75 el en op het breedste 5 ellen; dit verschil kan echter aan het gebrekkig onderzoek worden toegeschreven, terwijl het waarschijnlijk bij eene geheel ontblooting dier straat blijken zou, dat zij overal even breed was.

De bijna O.W. rigting van deze straat en de bepaalde punten, waar zij gevonden werd, zijn op de kaart aangeduid bij de letters: D, E en F; zij is bij D nog 5 ellen, bij E 20 ellen en bij F nog 48 ellen lang. Een verder onderzoek leerde dat ook nog in den z.w. hoek der legerplaats een overblijfsel van eene straat of steenbevoering aanwezig was, zie de kaart bij C.

De straat D,E,F, schijnt het kamp O.W. doorsneden te hebben, ofschoon er noordelijk van die straat niet meer dan p.m. 100 ellen Romeinsche voorwerpen gevonden zijn, en het eigenlijke kamp dáár schijnt te eindigen. Het geheele kamp schijnt begrepen te zijn in de ruimte die besloten is tusschen de letters S, T, V, X, vormende nagenoeg een vierkant van 300 ellen middellijn. Dit vierkant is in tweeën gescheiden door een voetpad, misschien oudtijds ook eene Romeinsche straat; de oostelijke helft ((R, S, T, V) ligt hooger dan de westelijke (R, V, Y, X), en het geheele kamp heeft van het oosten naar het westen eene zachte afhelling (zie de kaart, de waterpaslijn N-O). Op het hooger gelegen gedeelte (R, S, T, V) worden overal vele op het lager gelegen gedeelte zeer weinig Romeinsche scherven over de oppervlakte van den grond verspreid gevonden. Het hooger gelegen gedeelte R, S, T, V, voor zoover daarop Romeinsche overblijfselen gevonden worden, is op de kaart door rood gemerkt en door eene lijn afgezet. Buiten dien lijn echter (bij de letter H) werden voor een paar jaren nog overblijfselen van eene Romeinsche begrafenis gevonden, waartusschen eene urn was, voorzien van verbrande menschenbeenderen; digt bij die begrafenis werd later eene groote ijzeren lansspits opgegraven; welke stukken zich thans in de voormelde verzameling van meergenoemden heer Guillon bevinden. Aan de oostelijke afhelling van het kamp bij G, werd de cipprus-vormige zandsteen opgegraven, vermeld in ons Rapport van 1848, en welke steen oogenschijnlijk bestemd was om voor grafsteen of ontaar te dienen; hij bevindt zich mede in dezelfde verzameling.

Voorbeelden van zulke onbeschreven, als koopwaren aangevoerde gedenkstenen, komen in de Nederrijnsche streken méér voor.

Opmerkelijk is voorts nog, dat zich noordelijk van evengemelde omtrek twee waterkommen bevinden, die opzettelijk schijnen gegraven te zijn (zie kaart), en die den kamperende zoowel als voorbijtrekkende reizigers van goed drinkwater konden voorzien, zonder dat zij tot de rivier behoefden aftedalen. Dat noordelijk, digt langs dit kamp, de oude Romeinsche weg van den linker Maas[oever] over geloopt heeft, in Z.O. en N.W. rigting, is aan geene twijfel onderworpen; hij is door mij en den heer Guillon op vier onderscheiden plaatsen, die op de kaart aangeduid zijn, teruggevonden, welke vier plaatsen, van de kapel te Beugenum af naar het z. westen, eene uitgestrektheid van 1800 ellen uitmaken.

Het was mogelijk, dat bij grootere opgravingen dan tot dus ver hebben plaats gevonden, nog bleek, dat het kamp zich verder noordwaarts had uitgestrekt dan wij thans vermeenen; en vermoedelijk zouden er dan ook op ander plaatsen nog bouwkundige constructiën ontdekt worden. Naar de tot dus ver gedane onderzoekingen schijnt het mij toe, dat Melenborg wel eene zeer belangrijk kamp geweest is, doch het terrein thans als het voornaamste beschouwd, kon slechts ééne legioen bevatten, en uit hoofde van de weinige bouwkundige constructiën kan het wel alle zins tot wisselplaats gediend hebben, maar schijnen er te weinig gebouwen gestaan te hebben om er eene aanzienlijke standplaats in op te merken. Ook mag de opmerking niet achtergehouden worden, dat de vele fragmenten van afgesleten tegels doen veronderstellen, dat sommige constructiën in de tijd der Antonijnen opgetrokken zijn uit vroeger verwoestte of vervallen gebouwen.

Het in ons voorgaande Rapport geuite denkbeeld, dat men hier het Catualium der reiskaart van Peutinger te zoeken heeft, is mij na deze ontgravingen nog het meest aannemelijke voorkomen.

Een tweede hoofdpunt der onderzoekingen in Limburg betrof de Romeinsche wegen langs de Maas. Voor dit moeilijk en veel tijdvereischend onderzoek was het koude en gure seizoen te ongunstig, dan dat het zou hebben kunnen voltooid worden; inmiddels mogen de uitkomsten der in 't werk gestelde pogingen belangrijk geacht worden.

Onder de gewigtigste ontdekkingen in Limburg, behoort ongetwijfeld de Romeinsche houten brug of houtweg, voorleden jaar te Broeksittard door mij voor een gedeelte ontbloot, en waarvan ik de eer heb, ter herinnering, de teekening ter inzage overleggen (Pl. II). Bij het staken van dien arbeid was toen nog overgebleven, om na te sporen, of die brug, die n.o. in verband stond met de Romeinsche heirbaan bij Tudder, ook ten Z.W. daarmede in verband nog te hebben gestaan? Met hoe veel waarschijnlijkheid dit ook, naar de toenmaals gedane onderzoekingen, kon aangenomen worden, zoo had men daaromtrent nog geene zekerheid; even weinig had men die ook, over het punt, waar zich deze weg, z.w. voortgaande, aan die groote baan van Tongeren over Gülik naar Keulen, had aangesloten, en op welk punt van aansluiting, volgens de Itinerariën, de standplaats Cortovallio [Coriovallum] gelegen had. Uit dien hoofde heb ik dien z.w. weg van Broeksittard of tot in de nabijheid van Valkenburg nagespoord en op onderscheidene plaatsen onder de aarde teruggevonden, op ééne enkele plek ter diepte van ½ el, en zal thans met de aanwijzing dier ontdekkingen dit Rapport besluiten.

Te Broeksittard, waar het onderzoek begon en van waar het z.w. rigting tot bij Valkenburg werd voortgezet, werden op de akkers juist tegenover het broek waarin de brug gevonden was in eene groote uitgestrektheid Romeinsche scherven gevonden, tot in het Leiderbroeksche heitje; ook werd daar op de oppervlakte van het land kiezelgrint ontdekt, hetwelk van den ouden Romeinsche weg afkomstig scheen te zijn; maar een vaste Romeinsche grindweg, gelijk te Tudder gevonden was, werd niet ontdekt. Daarentegen bevond zich op den akker die, aan het broek, bij het punt lag waar de brug z.w. met de hooge akker vereenigd scheen geweest te zijn, een nieuw bewijs, dat de Romeinschen weg zich daar z.w. aan de brug zou hebben aangesloten; te weten: die akker, ter grootte van p.m. 2/3 bunder, en het buske (boschje) geheeten (omdat er tot voor weinige jaren een boschje opstond gelijk het sedert onheugelijke tijden boschland geweest was),¹¹ werd voor weinige jaren akkerland gemaakt, en daar het p.m. ééne hooger gelegen was dan de belendende akkers, werd het afgegraven en met deze gelijk gemaakt. Bij die gelegenheid werden er fundamenten van oud muurwerk in den grond gevonden waarvan niemand heugenis had, en die, blijkens de kleine stukken die ik daarvan nog bij een' landman te Broeksittard zag, uit mergelsteenen bestonden, en dus overeenkomstig zullen geweest zijn met de Romeinsche fundamenten, die in de zuidelijke helling van Melenborg gevonden zijn (zie boven bl. 3); ten gevolge van die ontdekking was het algemeen gevoelen der landlieden dat dáár eertijds een kasteel mogt gestaan hebben. Ik liet in dienzelfden akker nog kleine ontgravingsproeven doen, en ontdekte ter diepte van p.m. ééne el eenige houtskoolen. Wanneer men nu hierbij Romeinsche scherven, ook op dezen akker gevonden, in aanmerking neemt, dan is het waarschijnlijk, dat dáár (het is juist tegenover de brug) een Romeinsch gebouw gestaan heeft, en zulk een gebouw vermeedert allezins de waarschijnlijkheid, dat zich op dát punt de Romeinsche weg van Tudder z.w. aan die brug heeft aangesloten. De verdere z.w. nasporingen van hare rigting bevestigden dit ook. Van het gemelde punt te Broeksittard liep hij (voor zoover ik hem aan het kiezelgrint en de scherven, over de oppervlakte verspreid, meende te kunnen onderkennen) in z.w. rigting op den heuvel de kollenberg geheeten,¹² waarop een kapel staat van St. Roza, toebehoorende aan

11 Noot Janssen: Die akker ligt op de kad. kaart van Broeksittard 2^e Blad 1° gedeelte no. 1056 en 1057, en is in pacht bij Gotfried Smids, te Broeksittard,

12 Noot Janssen: Kollen betekent hexen, spoken; hexen zijn gewoonlijk dáár, waar men oude heidensche overblijfselen vindt.

het patersklooster te Sittard.¹³ (afb. 1) Van Broeksittard naar die kapel, of in de rigting daarvan, loopt eerst een weg die het groene weegsken heet (welke benaming in die streek aan overoude, thans met gras begroeide en dus aan meer in onbruik geraakte, wegen gegeven wordt) en aan dat weegsken sluit zich een diepe of holle weg aan, die het duïstergáske (duistere straatje) heet. Zulke diepe of holle wegen vindt men daar meer, vooral tusschen Sittard en Valkenburg; zij zijn doorgaans zeer oud en zijn door langdurig gebruik en door het water, dat bij regentijd van de hoogte afstroomt, uitgediept geworden. Van de kapel van St. Roza loop de Rom. weg steeds z. westelijk, en wel ten oosten van Munstergeleen langs den berg hoengskerk (Hunskerk), eene benaming, die aan het humentijdperk herinnerd;¹⁴ op dien berg zouden, volgens verzekering van landlieden, voor omstreeks 50 jaren, bij gelegenheid van het boomrooden of planten, onderscheidene ijzeren voorwerpen opgegraven zijn, die echter niet meer terug te vinden waren. Kleine opgravingsproeven, daar door mij gedaan, leverden niets op dan kiezelgrint en geel zand, waaruit de geheele berg scheen te bestaan.

Z.W. hiervan, bij het gehucht Vogelenzang, loopt een oud en diep pad, in de rigting naar Puth; mogelijk is dit een overblijfsel van den Romeinschen weg; maar te Puth in den boomgaard van de landman Dieteren, werd de Romeinschen weg nog geheel als eene straat gevloerd, ter diepte van ééne el onder de oppervlakte, terug gevonden; hij kon daar nog ter lengte van 6 tot 8 ellen, in Z.W. rigting, aan de oostzijde van den hollen weg nagegaan worden. Hier bestond hij uit kiezelstenen, ter gemiddelde dikte van eene vuist, digt aan elkander in leem gevloerd, en had 3 palmen dikte en p.m. 5 ellen breedte; de aarde er boven, zoowel als er onder, was leem, zoodat er geen twijfel overbleef, dat die straat door menschenhanden en in onheugelijke tijden gelegd was. Geen inwoner van het dorp wist ook, dat daar ooit eene bevoerde straat onder dien akker geloopt had, en oude lieden, die bij deze opgraving tegenwoordig waren, gaven hunne verwondering over die ontdekking te kennen.

Omstreeks ½ uur verder, in Z.W. rigting, bevond zich weder een oude, diepe weg, en ¼ uur verder, in dezelfde rigting, een diepe heerenweg (deze laatste onder Spabroek gelegen []); in beide deze wegen merkte ik, ter diepte van p.m. ½ el, eene kiezelbank op, die mogelijk van den ouden Romeinsche weg afkomstig was. Aangezien echter parallel met den laatstgemelden diepen heerenweg een tweede, en hooge weg in dezelfde rigting liep, överste (bovenste) heereweg geheeten, is het misschien aannemelijker, om dien överste heerenweg voor den Romeinschen te houden.

Verder z. westwaarts, naauwelijks 5 minuten ten Z.O. van Schimmert, werd de Romeinsche weg nogmaals in dezelfde rigting ter diepte van ½ el onder den grond, opgemerkt.

Van Schimmert liep hij in dezelfde Z.W. rigting naar het Ravensbosch, en werd te Ravensbosch, op den afstand van p.m. ½ uur van Valkenburg, op twee onderscheidenen plaatsen teruggevonden. De ééne plaats is op een' akker, eigendom van den heer Vriethof regter te Maastricht, en in pacht door den landman Borremans; dáár was vóór mijne aankomst toevallig onder den grond een plaveisel van keien vermengd met brokken zandsteen en bazalt (naar mij toescheen), gevonden, van welke steenen ik er nog verscheidene zag liggen, en waaronder er waren, van éénen voet lengte; en op datzelfde land bevonden zich nog, ter diepte van ½ el, fundamenten van groote mergelblokken, gelijk er te Melenborg ontdekt waren, en nog door mij gezien, doch die toen, wegens den bebouwden toestand des lands, niet verder konden nagegraven worden; oogenschijnlijk waren het overblijfselen van gebouwen. Aan dat land grenzende, in het bosch zelve, zaten,

13 Noot Janssen: Vroeger deden deze paters er de mis, thans is er alleen nog op den dag van St. Roza dienst, bij gelegenheid van eene processie die er dan heen trekt.

14 Noot Janssen: Opmerkelijk in de naam Hoeng, d.i. Hun, verbonden met kerk; zie over dien naam en dezelfde zamenstellingen mijne Drentsche oudheden bl. 170 [Janssen 1842]. Het verdient ook nog opmerking, dat de uitspraak Hoeng, in plaats van Hun of Hoën, op de Veluwe, tusschen Eden en Weekrom, gevonden wordt, waar een berg het Hoengslog genoemd wordt, denkelijk het gat of hol van den Hun.

Afb. 1 De St. Rosakapel bij Sittard rond 1900. (Particuliere collectie)

volgens verzekering van den landman Borreman, nog vele van de steenen in den grond. Dit alles verdiende eene grootte opgraving, te meer, daar men op gemeld land ook een' brok bewerkten zandsteen gevonden had, nog door mij ter plaats bezigtigd; die zandsteen is ongetwijfeld van Romeinschen oorsprong, en is het boven- of onderstuk van een' langwerpig vierkant, of vierkant, ontlaar, of van een' anderen gedenksteen breed 0,70 en dik 0,28 el, en waarvan waarschijnlijk het ontbrekende gedeelte met een opschrift voorzien geweest is, en nog in denzelfden bodem verborgen zal zijn.

Eenige ellen n.o. van dit land, zoo verzekerden mij de akkerlieden, vindt men onder het akkerland diezelfde steenstraat terug, ter diepte van p.m. 0,5 en ter breedte van 3,5 el, en men kan hare breedte in z.w. rigting duidelijk zien, wanneer het begint rijp te worden, hetwelk bovendien nog vroeger geel, of noodrijp wordt. Waarschijnlijk is op het evengenoemde punt van Ravensbosch ook het Romeinsche Cachet van den oogarts Cajus Luccius Alexander gevonden, hetwelk door Saxe behandeld is in zijne met roem bekende Epistola ad – H. van Wijn (Traj. ad Rh. 1774 S°), en waarin hij o.a. p. 20 meldt, dat hem berigt is, dat terzelfder plaatse "fornicati cujusdam, vel concamerati operis, saltem crebra laterum coctilium vestigiatum fodientibus occurrisse".¹⁵

Die belangrijke plaats is hoog gelegen, Valkenburg, ½ uur verder, diep in een dal, en die hooge ligging, in verband met de opmerking dat in Valkenburg zelve nimmer Romeinsche oudheden gevonden zijn, terwijl in Ravensbosch zelfs bouwkundige constructiën ontdekt zijn, doet vermoeden dat de Romeinsche standplaats Cortovallio [Coriovallum], die in deze streken op het zich kruisend punt van twee Romeinsche wegen moet gelegen hebben, en die gewoonlijk te Valkenburg of te Kortenbach gesteld wordt, hier te Ravensbosch gelegen hebbe, en dat dus daár de groote heirbaan van Tongeren op Gülik enz. door den regter Maasweg gekruisd zij geworden. Dit vermoeden erlangt nog meer steun, wanneer men overweegt, dat de rigting van den Romeinschen weg nog thans door mij nagespoord niet juist op Valkenburg, maar p.m. 800 ellen westelijk daar langs scheen geweest te zijn, en zij wordt daarenboven ook door de Romeinsche Itineraria op eene bijzondere wijze bevestigd, te weten:

Op het Itinerarium Antonini, zoowel als op de Tabula Peutingeriana, is de afstand van Atuatuca (d.i. Tongeren) tot Cortovallio [Coriovallum] aangegeven op XII lugae, d.i. 4 uren 48 minuten; nu is de afstand van Tongeren tot aan onze plek te Ravensbosch (volgens de kaart van Limburg van den hr. Petit van 1829) juist 4 uren 48 minuten, in rechte lijn berekend.¹⁶ Indien dan deze plaatsbepaling juist mogt wezen, dan zou men een belangrijk steunpunt voor de oude topographie erlangd hebben, te belangrijker, omdat aan de vaderlandsche boorden van Rijn en Maas nog zoo weinig teruggevonden Romeinsche standplaatsen met zekerheid in overeenstemming hebben kunnen gebragt worden met de topographische opgaven der voornoemde Itinerariën. Ook uit dien hoofde is het van te meer aanbelang, om op het aangewezen punt te Ravensbosch opzettelijke ontgravingen in het werk te stellen, ten einde méér zekerheid omtrent dit geographisch punt te erlangen.

Onder de voornaamste onderzoekingen die er nu nog in het Hertogdom Limburg te doen blijven, behoort de nasporing der overige gedeelten van de Romeinsche Maaswegen, voor zoover zij nog niet op de oudheidkundige kaart van Nederland, in [1845] uitgegeven, vermeld en door mijne daaruit gevolgde onderzoekingen gevonden zijn; onderzoekingen, waarbij vooral deze twee vragen, te beantwoorden zijn:

15 In vertaling: dat terzelfder plaatse opeengepakte resten van bakstenen zijn aangetroffen door degenen die aan het graven waren, waarschijnlijk van een kelder of een of ander gewelf.

16 Noot Janssen: Bij voormeld punt van Ravensbosch begint juist het dal, waarin zuidelijk Valkenburg ligt; het woord vallio (vallum) in den naam Cortovallio [Coriovallum], zou met dit dal overeenkomen; indien die naam, gelijk hij allerzins schijnt, bedorven is, zou ik vermoeden, dat het eerste gedeelte niet Corto maar Corvo moest gelezen worden; dan had men ook de Romeinsche benaming van het Nederduitse Raaf in het woord Ravensbosch. De hoogte waarop in Ravensbosch de Rom. oudheden gevonden worden, heeft verstrekkende uitzigten, en dus ook daarom geschikter voor een Romeinsche standplaats, dan het diep liggende Valkenburg.

hoe de regter Maasweg van de omstreek van Venlo af langs den regter Maasoever noordwestelijk naar Nijmegen geloopt hebbe, zonder den omweg over Xanten (Vetera) te maken; en welke de loop van den linker Maasweg geweest is van Beugenum af, benedenwaarts, en van Thorn opwaarts? Aangaande de sporen van Romeinsche wegen en andere overblijfselen in den Pruisischen Kreits Geldern, door den Pruisischen Geometer Buyx te Neukirch gevonden; heb ik, sedert het deswege in mijn Rapport van 1848 aangestipte, van dien onderzoeker opgaven ontvangen, die deels de door mij aldaar verkregen uitkomsten aanvullen en bevestigen, en deels ook door de mijne aangevuld moeten worden. Die opgaven staan in naauw verband met de strategische Romeinsche verbindingslijn tusschen den regter Maasoever bij Venlo en den Rijn bij Xanten, en zullen bij een voortgezet onderzoek in het oudtijds Geldersch gedeelte van Limburg bijzonder in het oog dienen te houden.

De Conservator bij het archaeologisch Kabinet te Leijden, L.J.F. Janssen.
Leijden, den 21 Januarij 1850

Vijfde rapport 24 oktober 1850¹⁷

Dit rapport gaat over de opgravingen en onderzoekingen in 1850. Een klein deel betreft Limburg en verder komen Utrecht, Noord-Holland en Gelderland aan bod. Hier volgt alleen de tekst aangaande Limburg.

Rapport van Dr. L.J.F. Janssen, Conservator bij het archaeologisch Kabinet te Leijden, aangaande zijne oudheidkundige opgravingen en onderzoekingen in ons vaderland, van Mei tot October 1850.

Zijne Excellencie,
Minister van Binnenlandsche Zaken,
te 's Gravenhage

Leijden den 24 October 1850

Ik heb de eer Uwe Excellencie hiernevens met verontschuldigende eerbied overtemaken, het Rapport aangaande de door mij voortgezette oudheidkundige opgravingen en onderzoekingen in ons vaderland, van Mei tot October dezes jaars, tenevens op VII Platen de schetsteekeningen van ontdekte oude constructiën en voorwerpen.

L.J.F. Janssen.
Conservator bij het archaeologisch Kabinet,

17 RMO archief, brievenarchief, verzonden brieven: 24.10.1850 (Minister van Binnenlandse Zaken).

InhoudHertogdom Limburg

Ontdekkingen van bouwvallen van een ronden, Romeinschen tempel te Ravensbosch, gem. Houthem, bl. 2.¹⁸
(afb. 2)

- 2) Romeinsche Voorwerpen daarin en daarbij gevonden, bl. 3 enz.
- 3) Steenbevoelingen, meerendeels fundamenten van Romeinsche gebouwen, te Ravensbosch gem. Schimmert en Houthem, bl. 7 enz.
- 4) Romeinsche weg, aan den regter Maasoever, juist van zijne kruissing met den Romeinschen weg van Tongeren op Gülik en ligging van Cortovallio [Coriovallum], bl. 10 enz.
- 5) De St. Servaaskuil te Ravensbosch, bl. 17.
- 6) Onderaardsche gangen te Meersen, bl. 18.
- 7) Oude schans te Houthem, bl. 19.¹⁹

Aan Zijne Excellentie;
den Minister van Binnenlandsche Zaken

Leijden, den 24 October 1850

Limburg;

Aan het slot van mijn Rapport van den 21 Jan, j.l., bevattende de uitkomsten van de werkzaamheden in 1849 door mij in Limburg verrigt, was opgemerkt, dat het ontdekte scheen te leeren (hetgeen vroeger onbekend was), dat het punt, waar zich de Romeinsche weg aan den regter-Maasoever en de Romeinsche weg van Tongeren op Gülik gekruist hebben, zou gelegen zijn p.m. 800 ellen ten westen van Valkenburg, en dat men daar omstreeks in Ravensbosch, de Romeinsche standplaats Cortovallio [Coriovallum] (vermeld in het Itinerarium Antonini en in de Tabula Peutingeriana) te zoeken had; terwijl op het aanbelang gewezen werd om uit dien hoofde te Ravensbosch opzettelijke opgravingen in het werk te stellen.

Bij een hervatting der antiquarische werkzaamheden in Limburg, lagen dus die opgravingen en onderzoekingen het eerst aan de rij, en het is aanmoedigend voor de wetenschap, dat zij gestrekt hebben, om de vroeger verkregen resultaten te staven, en tevens tot nieuwe ontdekkingen geleid hebben. Nadat ik van den hr. Vrijthoff, raadsheer te Maastricht, en van den hr. Soisel te Ravensbosch (de twee voornaamste deelhebbers in het uitgestrekte Ravensbosch) vergunning verzocht en erlangd had, om opgravingen op hunne landen te bewerkstelligen, werden deze in de maand September j.l. in het werk gesteld.

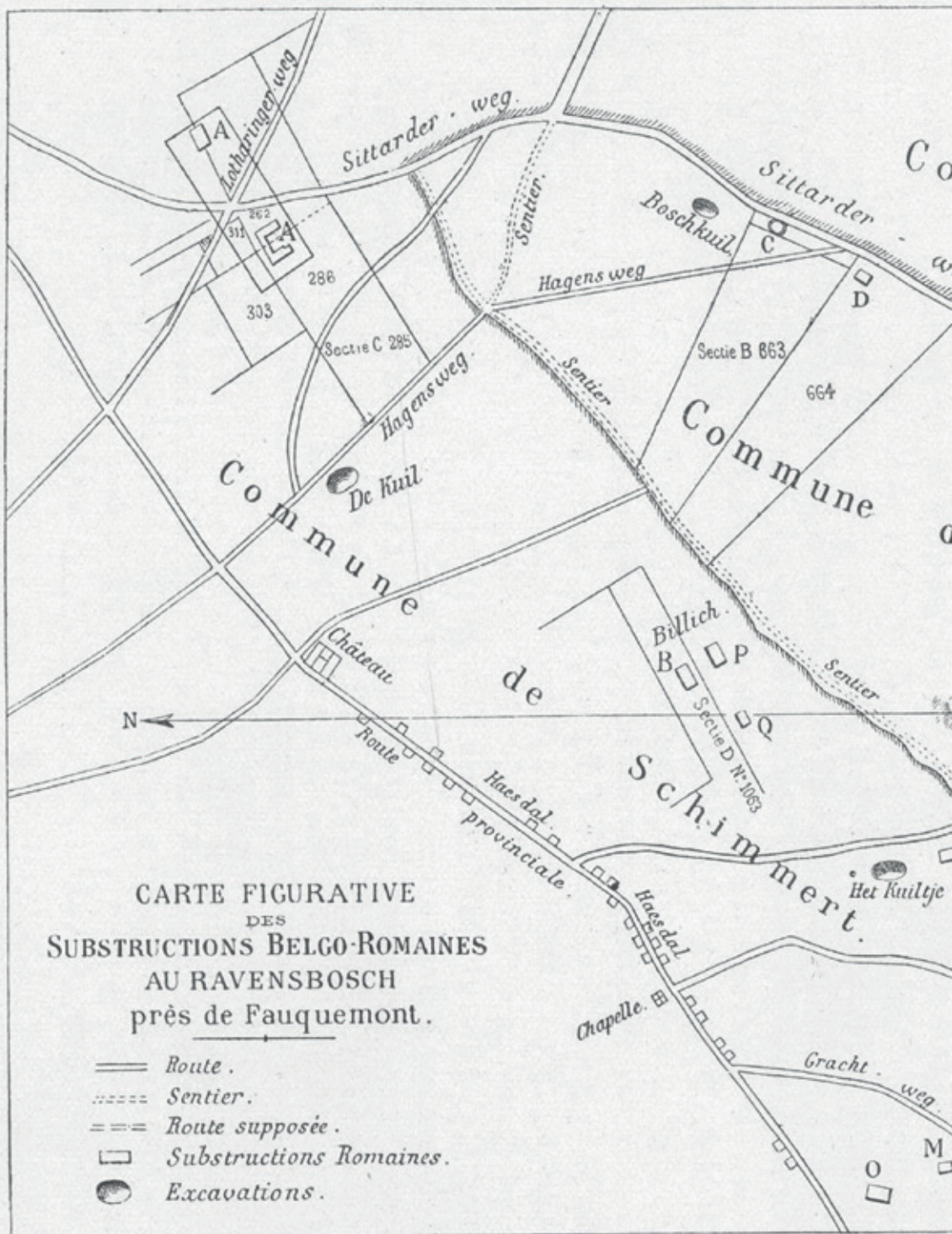
De voornaamste uitkomsten daarvan zijn op nevengaande kaart aangestipt; ik zal die aanwijzingen uiteenzetten en ophelderen, in het vertrouwen, dat hun aanbelang daardoor duidelijk zal worden.

Op den akker toebehoorende aan den hr. Vrijthoff, onder de gemeente Houthem (kad. kaart sect. B no. 1.662) en door sommige landlieden de Tombberg geheeten.²⁰ werden de eerste opgravingen bewerkstelligd.

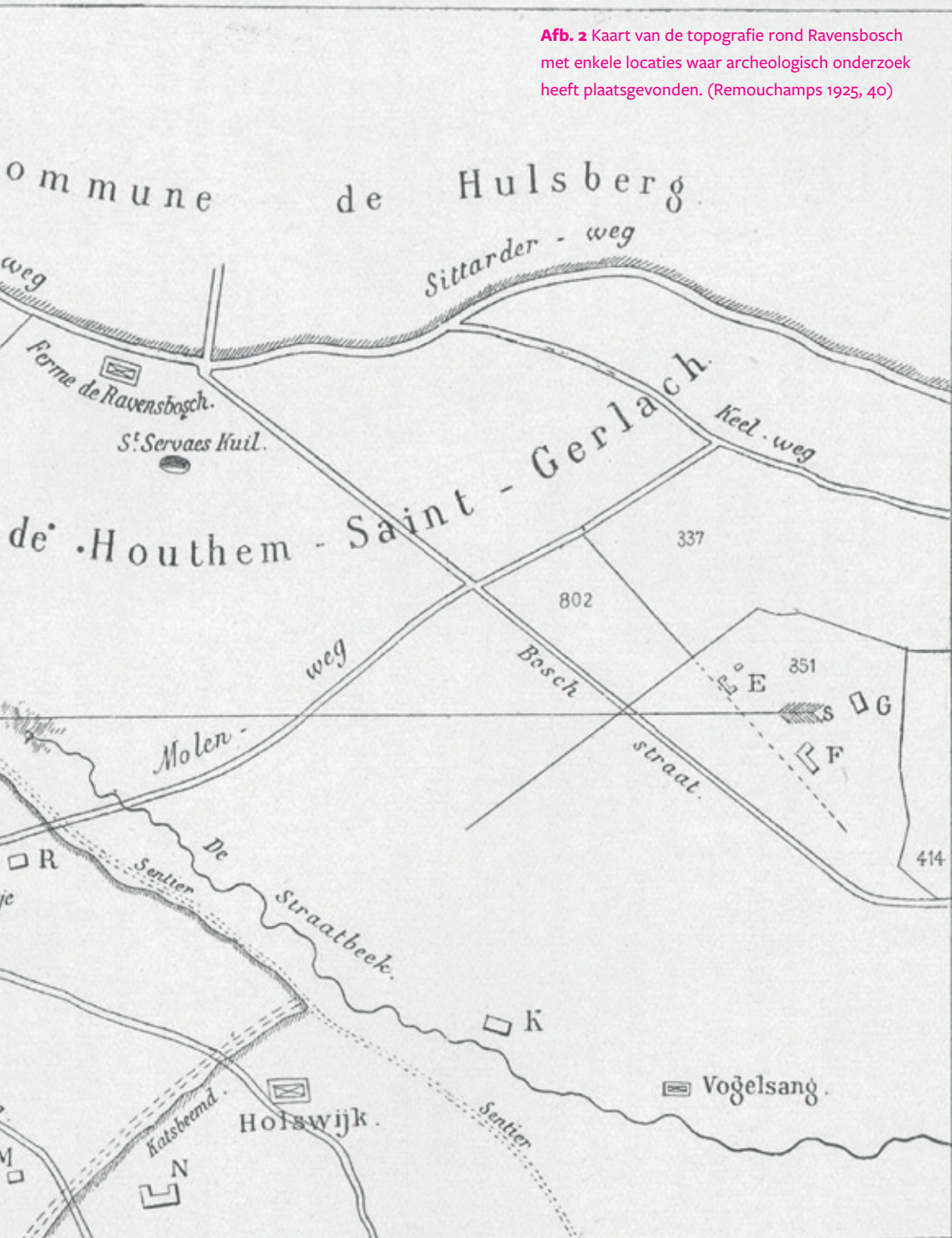
18 De bladnummers verwijzen naar de oorspronkelijke nummers in het rapport die in de transcriptie van de tekst niet over zijn genomen.

19 De provincies Utrecht, Noord-Holland en Gelderland zijn niet overgenomen.

20 Noot Janssen: Vermoedelijk van 't fransche woord tombe afkomstig, daar men uit de hooge ligging van dat land zal hebben afgeleid, dat het een grafheuvel was. Algemeen heerschte bij die landlieden in die streek de overlevering dat in deze hoogte aardmannetjes woonden, dáár awermannetjes [auvermennekes] genaamd.

Afb. 2 Kaart van de topografie rond Ravensbosch met enkele locaties waar archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. (Remouchamps 1925, 40)

Dat land was op eene uitgestrektheid van p.m. 25 vierkante ellen, ruim ééne el hooger dan de belendende akkers, en volgens verzekering van de landlieden was het vroeger nog ééne el hooger geweest, zijnde wegens de moeite van het bewerken lager gemaakt.

Ter diepte van ééne el onder den grond ontdekte ik van lieverlede bewerkte mergelbrokken, die bij voortgezet graven bleken, de bouwvallen van een' tempel te zijn, welke bouwvallen echter voor een gedeelte in Romeinsche tijden reeds tot andere einden gebruikt waren (zie de kaart bij letter C, en vergelijk de detailschets C).²¹

Gemelde tempel had eene cirkelronde gedaante en eene middellijn van 15 ellen, van binnen gemeten. Dit bleek uit het nog volkomen aanwezige fundament, en uit brokstukken van de daarop geplaatste mergelsteenen bazementen en van de kroonlijst of fries. Het fundament bestond uit kiezelgrind (waarvan de dikste steentjes nauwelijks 3 duim dik waren); het was 1,62 el breed en p.m. 0,8 dik. Op dit kiezelgrind lagen de bewerkte mergelsteenen die het bazement van de kolommen gevormd hadden, zij waren langwerpig vierkant, doch aan de buitenzijde rond; van boven waren zij 0,50 en van onderen 0,62 el breed, de lengte zal p.m. 1 el geweest zijn. (Zie den vorm op detailschets let C.2). Van de kolommen werd geene spoor meer gevonden; daarentegen vond ik nog enkele gedeelten van de kroonlijst of van den bovenrand des tempels, waardoor de kolommen verbonden geweest waren en waarop ook gedeeltelijk het dak gerust moest hebben. Deze hadden den vorm van eene in de lengte doorgesneden kolom, (zie detailschets let C.3), de grootste was 1,33 el lang, 0,6 el breed en in het midden 0,35 el dik; van onderen hadden zij; eene sleuf, waarin het ijzer gezeten had waardoor zij op de kolommen bevestigd geweest waren. Het zal nauwelijks behoeven opgemerkt te worden, dat deze mergelblokken zóó behouwen waren, dat zij digt aan elkander sloten, en vereenigd een' cirkel vormden. Kalk of cement was daarbij niet gebruikt. Van elk dezer steenen is door mij een exemplaar voorloopig in bewaring gelaten bij den pachter van het land, den landman Borremans te Arensghout. Op het n.w. fundament van dezen tempel, lag een kolossaal bazement van een ontaar; dat bazement was van zandsteen, langwerpig vierkant van vorm (1,18 lang, 0,8 breed en 0,6 dik) en van eene sleuf voorzien, waarin zich de ijzeren kram bevonden had, die het ontaar met dit bazement verbonden had, en van welken kram de overblijfselen ook gevonden werden (C.1). Het gevoelen, dat dit bazement van een ontaar en niet van een beeld afkomstig is, rust op de omstandigheid, dat voor eenige jaren, zelfder plaats, door den pachters, een groot brokstuk van een kolossaal graauw zandsteenen ontaar gevonden werd, het welk door mij onderzocht zijnde, gebleken is, in vorm en bewerking met dit bazement overeen te komen. Ook werden er nog onderscheidene kleinere brokstukken van gemeld ontaar gevonden ten n.w. van het genoemde bazement; die brokken waren gebruikt in eene Romeinsche bevoering, die zich ten n.w. achter dezen tempel bevond, enkel uit keisteenen kiezels, mergelbrokken en scherven bestond, en die een' vlakteinhoud van p.m. 30 ellen had (zie detailschets let C.*4). Uit de vermelde brokken van het ontaar en van bewerkte mergelsteenen van het bazement der tempels tusschen de steenbevoering gevonden, bleek voldoende, dat de tempel reeds in Romeinsche tijden vervallen en tot andere oogmerken gebruikt moest zijn.

Het ware niet onwaarschijnlijk, dat dit cirkelronde des afgebroken tempels, nog in Rom: tijd gebruikt was geweest als omtrek van een' grafheuvel; maar dan zijn de overblijfselen van afgestorvenen reeds vroeger er uit gehaald; ik vind binnen die omtrek slechts eenige dierenbeenderen, welk van een paard, een zwijn, een' hond en een konijn waren.²² De beenderen waren niet verbrand; er werden slechts enkele houtskolen tusschen de aarde gevonden. Ik liet het binnenplein des tempels kruiselings, tot op den ongevloerde grond, doorgraven en onderzoeken, doch vond noch van eene vloer, noch van muren eenig spoor; slechts eenige

21 Tekening ontbreekt.

22 Noot Janssen: Volgens onderzoek van Dr. H. Schlegel, Conservator bij 's Rijks Museum van Nat. Historie.

stukken ongemengde kalk, scherven van Romeinsche potten en tegels, een bronzen knoopje en een ijzeren mesje, waren de vrucht van een langdurig onderzoek. Na voltooiing van dien arbeid gaf de eigenaar van het land zijn voornemen te kennen, om de door mij niet uitgegraven deelen van het binnenplein des tempels te laten ontgraven, ten einde het land op zijne natuurlijke laagte te brengen, en hij beloofde mij, hetgeen alsdan nog mogt gevonden worden, dan mij te zullen opzenden. De tijd daarvoor echter thans verstreken zijnde, is het te veronderstellen dat er niets gevonden is.

Een ijzeren mes of dolk van Romeinsche afkomst, werd digt bij dien tempel (op den akker van Borremans), ten z.o. van hem gelegen, gevonden; het is afgebeeld op de detailteekening C.4, en bevindt zich thans, nevens de bovengemelde voorwerpen, in het Museum alhier.

Op vele plaatsen in de nabijheid des tempels, vooral in het bosch, werd nog geboord, in de hoop van nog overblijfselen van het voormelde ontaar te vinden (op hetwelk zich vermoedelijk een opschrift bevonden had), maar alle arbeid bleef vruchteloos; zelfs mogt ik geene fragmenten aardewerk met opschrift, of munten vinden, die uitkomst hadden kunnen geven aangaande den tijd waartoe deze merkwaardige bouwval te brengen was. Merkwaardig intusschen zal die ontdekking allezins mogen geacht worden, omdat in 't algemeen ronde Romeinsche tempels zeldzaam zijn, en omdat men tot nog toe in ons land nog geene ontwijfelbare overblijfselen van een' Romeinschen tempel gevonden heeft, waarvan de toestand voor de geschiedenis bewaard gebleven is. Het is te hopen, dat men bij voortgezet onderzoek nog eens voorwerpen vinden zal, die omtrent deszelfs ouderdom uitkomst geven.

Daar het uit de onderzoekingen van voorleden jaar met waarschijnlijkheid gebleken was, dat de Romeinsche weg aan den regter Maasoever langs deze plaats geloopen had, meende ik nu de bepaalde rigting z.w. van hier zoo veel mogelijk te moeten opsporen.

Dit geschiedde door middel van aardboringen (met eene ijzeren boor), en het onderzoek leverde de allezins gunstige uitkomsten, dat er nog op vier onderscheiden plaatsen, in z.w. rigting van dezen tempel, oude bevoeringen ontdekt werden. De eerste (zie kaart en detailteekening let. D) was slechts 150 ellen van dezen tempel verwijderd. Deze bevoering had de lengte en de breedte van p.m. 10 ellen, en moest of een gedeelte van den ouden Romeinschen straatweg of de vloer van een afgebroken gebouw zijn. Zij bestond uit dezelfde keien en andere materiëen als de bevoering, die zich achter den tempel bevond; het merkwaardigste wat daartusschen gevonden werd, was een bronzen vrouwehoofdje (van achter hol als maske) met fantastisch haarkapsel en tamelijk goed van bewerking, doch waarschijnlijk uit laten Romeinschen tijd; het scheen tot knop van eenig meubel gediend te hebben. (zie de afbeelding in natuurlijke grootte op de detailteekening, let. D.1).

Verder in z.w. rigting, vond ik wederom twee bevoeringen, in zamenstelling gelijk aan de vorigen, doch in vorm van de eersten verschillende (zie kaart en detailteekening, let. E en F); de eerste (E) lag 1220 ellen, de tweede (F) 1420 ellen z.w. van den tempel verwijderd. Digt bij de bevoering E was zuidoostelijk nog een kleintje, van dezelfde constructie. Uit den vorm dezen bevoering ziet men, dat zij tot gebouwen behoord hebben; zij, waren hoogstwaarschijnlijk de grondslagen van muren, van welke muren echter geene sporen door mij werden aangetroffen, ten zij men eenige tegelblokken daartoe rekenen mogt. Daarentegen vond ik tusschen de keien, bij het opbreken der bevoeringen, velerlei stukken van gebroken huisraad, als kommen, schalen (waaronder offerschalen), schotels, potten, kruiken en bekers, terwijl vooral de aandacht trokken, gedeelten van onderscheidene Romeinsche handmolens van Andernacher tras, van welke er twee (van ééne molen) van zeldzaam uitmunten bewaring zijn; ook werden er enkele stukken zeegroen glas gevonden, afkomstig van eene flesch of kom, alsmede vele ijzeren spijkers en andere ijzeren fragmenten. Uit de omstandigheid, dat deze voorwerpen bijna allen tusschen de bevoering zaten, mogt men afleiden, dat er vroeger andere gebouwen gestaan hebben, wier afbraak tot nieuwe constructiën aangewend was.

Op den afstand van slechts 100 ellen ten z.o. van de bevoering, F, werd voor eenige jaren door een akkersman, onder het ploegen, eene oude muur gevonden (zie let. G op de kaart en op de detailteekening); eene opgraving aldaar door mij in het werk gesteld bevestigde wel de waarheid dier opgave, doch van den muur, die uit vierkante gebakken tegels bestaan had, was niets meer te vinden; deze was door den vinder uitgebroken.

Een ter plaatse ontvangen berigt, “dat ten N. van den gevonden tempel, onder de gemeente Schimmert, op de akkers, No. 262, 286 en 311, steenen onder den grond gevonden werden”, gaf mij aanleiding om ook daar te laten boren. Dit had ten gevolge dat daár (zie kaart let A) op onderscheiden plaatsen (door roode punten op de kaart aangeduid) steenbevoeringen werden aangetroffen, wier bepaalde rigtingen bij opzettelijke opgravingen zullen kunnen nagegaan worden; zij besloegen eene oppervlakte van p.m. 1000 ellen en de samenstelling scheen, op grond van kleine opgravingsproeven, dezelfden te zijn als die der evenbeschreven bevoeringen. Volgens geloofwaardige getuigenissen, was op den akker 311 (toebehoorende aan den landman Mullens) voor vele jaren een steenen mensbeeld opgegraven, hetwelk echter stuk geslagen en tot bevoeringssteenen verkocht was. Naar de mij gegeven beschrijving was het van natuurlijke manskrootte geweest, doch lijf, beenen en handen ontbraken, en de armen waren langs de zijden gestrekt geweest. Het was niet onmogelijk dat dit beeld oorspronkelijk in den tempel (let. C) behoord had.

Ik vervolgde zuidwestelijk van alle deze bevoeringen het onderzoek tot in het dal, waarin de dorpen Houthem en Valkenberg, gelegen zijn, in het vertrouwen, van ook daár Romeinsche overblijfselen te zullen vinden, wanneer althans de tot dusver gedane ontdekkingen de bepaalde rigting van den Romeinsche weg zouden aanduiden. Hoogst verrassend vond ik daar ook de sporen terug, en zag zóó treffend bevestigd wat dienaangaande in mijn voormeld rapport was geschreven, t.w., dat de Rom. weg niet juist op Valkenberg, maar p.m. 800 ellen westelijk daarlangs scheen geloopt te hebben. Deze gissing was gegrond op de toen door mij in z.w. rigting, tusschen Broeksittard en Ravensbosch teruggevonden fragmenten van den weg; zij werd gemaakt ten jare 1849, toen ik het onderzoek naar den Rom. weg tusschen Sittard en Valkenberg besloot bij den straatweg bij Houthem naar Valkenberg op een punt, hetwelk p.m. 800 schreden²³ westelijk van Valkenberg gelegen was. Op dat punt, zoo bleek het thans, was de Romeinsche weg z.westelijk voortgegaan, door het dal, over het riviertje de Geul, en zóó aan deszelfs andere zijde de berghoogte op. Omstreeks 300 ellen z.w. voortgaande treft men in het dal, een’ ouden zwaren dijk aan, die dezelfde rigting (z.w en n.o.) heeft, en mij voorkwam een overblijfsel van den verlengden Rom. weg te zijn. Van dezen dijk is thans een stuk van 145 ellen lengte over, doch geloofwaardige bewoners van het gehucht Broekem [Broekhem] verzekerden mij, dat hij zich voorheen veel verder n.o. en z.w. had uitgestrekt en dat hij nog in 1821 tot aan de Geul, ja zelfs nog aan de andere zijde dier rivier, tot aan den berg, geloopt had. Dit kon men ook nog gedeeltelijk aan den bodem zien. De dijk had de breedte van 25 el, en in het midden, waar hij bombeerde, de hoogte van 2 ellen (zie kaart en detailteekening let. H). Hij was oorspronkelijk nog hooger geweest, en de eigenaar (de hr. J. Smeets, secretaris van Valkenberg) verzekerde mij, dat hij deszelfs grond voor eenige jaren had laten breken, omdat de vruchten er slecht op groeiden, bij welke gelegenheid gebleken was, dat hij met keien en mergelsteenbrokken als geplaveid geweest was. Daar hij thans met aardappelen beplant was, konden er geen omvattende opgravingen in bewerkstelligd worden; ik vond echter vele steenen op de oppervlakte, en ook bleek mij, dat hij niet uit klei van dit dal gevormd was, en nog een hoogte had, die zijn’ rug boven den hoogsten waterstand moest doen uitkomen.

23 In het begin van zijn rapport noemt Janssen 800 ellen.

Gedurende eenige kleine opgravingen en het zoeken op de oppervlakte vond [ik] onderscheidene Romeinsche scherven, van geel, graauw en ander aardewerk, zoodat er geen redelijke twijfel overblijven kon, dat hij van Romeinsche afkomst zouden zijn.²⁴

In diezelfde z.w. rigting van den dijk naar het riviertje de g[G]eul gaande (over den bodem dien eertijds dezelfde dijk gedekte) klom ik langs den stijlen oever der Geul af en zocht op den ondiepen bodem van het riviertje en in deszelfde klif naar Romeinsche voorwerpen; ter diepte van p.m. 1,5 el vond ik in den klif eene scherf van den rand van eene Romeinsche urn, graauw van kleur en hard gebakken, en waarvan de mond p.m. 2 palmhanden middellijn scheen gehad te hebben; een nieuw bewijs voor de verlenging van den Rom. weg door dit dal, en voor den Romeinsche oorsprong van den dijk. In dezelfde z.w. rigting over de Geul, had zich die dijk eertijds tot aan den berg uitgestrekt. Digt aan dien berg had men voor eenige jaren nog eene gezamenlijk gemaakte kiezelbank gevonden van 25 ellen breedte, waarvan ik ook nog een stuk terug vond en doorgraven liet, en waaruit bleek, dat de kiezelbank kunstmatig en op dezelfde wijze vervaardigd was, als op vele plaatsen de Romeinschen weg aan deze Maasoever. Verder z.w. waarts den berg opklimmende, door eene daar aanwezige bergkloof, vond ik op een' akker, juist tegenover gemelde kiezelbank en dijk, het randstuk van eene gelbruine Romeinsche urn, nieuwe staving van het reeds gewonnen resultaat, dat hier de verlenging van den Rom. weg geweest was en op dit punt de berghoogte was opgegaan in z.w. rigting, naar het dorp Berg.

Zoo werden dan op eene uitgestrektheid van ruim 3400 ellen (van A tot H op de kaart) Romeinschen bevoeringen en sporen van den weg terug gevonden, zoodat de rigting van dien regter Maasweg ook op dit punt niet meer twijfelachtig is.

Alleen moet men nog opmerken, dat, wanneer de weg van A tot H geheel regt geloopt heeft, alsdan de tempel C, p.m. 130 ellen, en de bevoering D p.m. 140 ellen ten oosten van dien weg zijn blijven liggen; terwijl daarentegen de bevoering E 100 ellen, G, 90 ellen en F 130 ellen westelijk van den weg verwijderd blijven; de weg zou dan nagenoeg het midden houden tusschen deze oude constructiën.

Volgens verzekering van den landmeter Voncken, liggen ook op akker Sect. D. No. 1063 der kad. kaart (zie letter B onze kaart) oude fundamenten, die bij droog weder en wanneer het land bezaaid is, kenbaar worden aan het minder goed koren dat daar groeit. De fundamenten die 400 ellen westelijk van de door ons opgegraven rigting van den Romeinschen weg liggen, konden niet meer door mij onderzocht worden. Indien zij Romeinsch zijn, gelijk te vermoeden is, zullen zij in gelijke, in westelijke, lijn liggen met die Romeinsche overblijfselen, die men ten zuiden van de woning van den hr. Loisel in eene helling des berg aantreft; dáár toch, worden op onderscheiden plaatsen tegels en pannen, ook stukken van potten, waaronder zelfs van grof terra sigillata gevonden,²⁵ (doch, wegens het zware en digte hout, hetwelk dien berg bedekt, kon ik er geene genoegzame opgraving doen.

24 Noot Janssen: Tot dus ver heeft men dien dijk voor middeleeuwsch gehouden. De inwoners van Valkenberg meenden, dat hij opgeworpen was door Hertog Jan van Brabant, toen deze in de XIVe eeuw (1327) Renaud heer van Valkenberg belegerde, en door opstopping van de Geul, door middel van een' dijk, de stad Valkenberg onder water zette, ten einde de inwoners tot overgave te dwingen. Men kan hiervoor raadplegen Ernst Hist. du Limbourg V, p. 302-303, die, onder aanhaling van Buttens I p. 399 en Divaeus Rer. Brab. L.XIV, p. 147 en Rer. Lovan L.III c. 16 schrijft, "il (Jean de Brabant) fait arrêter par en bas la rivière La Gueule, de façon que les eaux montèrent dans la place et obligèrent les habitants à quitter leur maisons". Maar gesteld, dat hertog Jan de opstopping der Geul door middel van dezen dijk veroorzaakt heeft, zoo volgt daaruit nog geenszins, dat hij dien dijk in zijn geheel gemaakt had. Hij had slechts noodig den reeds aanwezigen dijk (die hem zeer goed te stade kwam, ja hun welligt het eerst op de gedachte van dat kunstmiddel zal gebracht hebben), dwars door het riviertje de Geul te verlangen, en op plaatsen waar hij vervallen mogt zijn te herstellen. De Romeinen moeten over de Geul aldaar een brug gehad hebben.

25 Noot Janssen: De juiste plaats zal p.m. ¼ uur ten oosten van let. F der kaart gelegen, en p.m. evenver van den kom van 't dorp Houthem verwijderd zijn. In de kantlijn voegde Janssen Vogelzang toe.

De eigenaar dier bosschen, de hr Loisel, heeft mij verlof gegeven om de opgravingen te (mogen) laten doen, zoodra het hout zal gekocht zijn.

Indien men aannemen mag, dat de bovengemelde Romeinschen bevoeringen en constructiën tot de oude standplaats Cortovallio [Coriovallum], behoord hebben, dan zou het laatstvermelde puin van villa's of andere gebouwen in denzelfde nabijheid hebben kunnen afstammen. Het terrein was daartoe zeer geschikt. Bekoorlijk is het dal waarbij zij gevonden werden, een bergstroomtje ruischt er door, aan helder water kon het er nimmer ontbreken, en liefelijk is de afwisseling van den golvenden bodem, en ver zijn de uitzichten naar Valkenburg, Houthem en Meersen.

Wenscht men nu het punt te weten, waar de heirbaan van Tongeren over Maastricht naar Gülik dezen Romeinschen Maasweg doorsneden hebbe, zoo zal men zulks tamelijk naauwkeurig bepalen kunnen, door eene regte lijn te trekken van Meersen op Heerlen of Schaesberg. Dan zal men bevinden, dat dit punt van kruissing gelegen was, aan de helling des bergs nagenoeg waar thans de straatweg loopt. En indien men niet wil stellen, dat de Romeinsche wisselplaats Cortovallio [Coriovallum] in de valei gelegen hebbe, hetwelk op zich zelve niet waarschijnlijk is, maar op de hoogte van Ravensbosch, dáár waar wij veelvuldige Romeinsche bouwvallen vonden, dan zou daaruit volgen, dat Cortovallio [Coriovallum] niet juist op het punt van kruissing had gelegen (gelijk de Tabula Peutingeriana aanwijst), maar p.m. ééne leuga²⁶ verder noordoostelijk. Zóó naauwkeurig heeft de Tabula Peutingeriana de plaatsliggingen niet bepaald, dat men geene vrijheid zou hebben om dit inderdaad vast te stellen.

De reden, waarom ter bepaling, van het punt van de kruissing, van de Romeinsche wegen alhier, eene lijn moet getrokken worden van Meersen op Heerlen, of op Schaesberg, is deze, dat men p.m. 10 minuten buiten Meersen, regts aan den straatweg naar Heerlen, op nagenoeg 50 ellen van dien weg, in het bouwland, nog een gedeelte van den Romeinschen straatweg, aantreft; een deskundige landman heeft mij zulks verzekerd, aanvoerende, dat men hem deels onder het ploegen, deels vooral bij het vroeger rijp worden van het koren ontwaart, en dat hij overeenkomstig is met een soort gelijk overblijfsel bij Schaesberg; dat dáár onder den naam van Hessenweg bekend is.

Deze Romeinsche weg heeft van Wijk uit niet regts maar dóór en digt langs Meersen en Houthem gelooopen, in dier voege, dat de kom van het dorp Meersen links liggen bleef.

Zoo heeft het onderzoek naar de ligging van het oude Cortovallio [Coriovallum] en van het punt van de kruissing der Romeinsche heirbaan langs den regter Maasoever met den weg van Tongeren op Gülik, tot uitkomsten geleid, die voor 's hands de weetgierigheid allezins kunnen bevredigen. Intusschen zal van verdere opgravingen en nasporingen in die streek, ook omtrent dit punt, nog nadere ophelderingen mogen verwacht worden, en zou het niet te wenschen zijn, dat de opgravingen aldaar niet wederom werden opgevat. Tot aandrang daartoe zal ik nog op drie onderscheiden punten de opmerkzaamheid vestigen, omdat deze mij toeschijnen allezins nader onderzocht te moeten worden.

Het eerste punt is de St. Servaaskuil. Deze kuil is p.m. 5' z.w. van den tempel (C) gelegen, heeft eene diepte van p.m. 5 el, de lengte (n.o en z.w.) van 64 en een breedte van 48 el, waarvan echter 38 tot den eigenlijken kuil, de overige 10 tot de zachte helling behooren.

De overlevering zegt, landleiden verhalen het, "dat St. Servatius in dezen kuil een' tijd zijn verblijf zou hebben gehouden hebben, en dat men er kerstnacht te 12 ure de klok hoort luide, wanneer men er zich in bevindt".

26 Noot Janssen: Oud-Gallische mijl, van 20 minuten.

Het zou mij niet bevreemden, dat deze kuil reeds in Romeinschen tijd bestaan had; hij ligt in de rigting van den Romeinschen weg, die er dicht langs schijnt geloopen te hebben, en het was mogelijk, dat hij toen water bevat had en een dronkkuil geweest was.

Eerst opgravingen zouden het beslissen of dit zoo ware, dan of hij mogelijk ook ontstaan kon zijn, door het graven van mergelsteenen, die, naar ik dier plaats vernam, hier en daar aangetroffen worden, even als te Valkenberg en Meersen.

Een tweede bijzonderheid is, dat even buiten Meersen, 5' ver in de rigting naar Valkenberg, regts van den straatweg, op het land van Mevrouw Krütz, nu en dan plotselinge verzakkingen van den grond plaatsvinden en sedert jaren plaatsgevonden hebben. Zeer onlangs had er eene plaats gehad, van p.m. 3 ellen middellijn en 4 en 5 ellen diepte. Men schreef die toe aan onderaardsche gewelven, die soms door de zwaarte der daarboven zittende aarde instorten, en volgens zeggen van de Romeinen afkomstig zijn zouden. Ik heb de laatstgemelde groeve zeer laten uitdiepen, doch geraakt niet tot bepaalde uitkomsten; omvattende opgravingen zouden daartoe vereischt werden. Eene oude geloofwaardige persoon te Meersen, verhaalde mij, dat zij voor 40 jaren eene soortgelijke instorting op hetzelfde land had bijgewoond, dat men daar toen gegraven en onder de aarde eene vierkante kamer gevonden had, welke uit mergelsteenen opgetrokken was, p.m. 4 ellen doorsnede en 3 ellen hoogte gehad had; zij was ledig en de vloer was van bloote leem geweest; men had ze met mergelsteenen toegeworpen, ten einde den akker gelijk te maken. Het volksgeloof wilde, dat daarin aardmannetjes (awermannetjes) gewoond hadden.

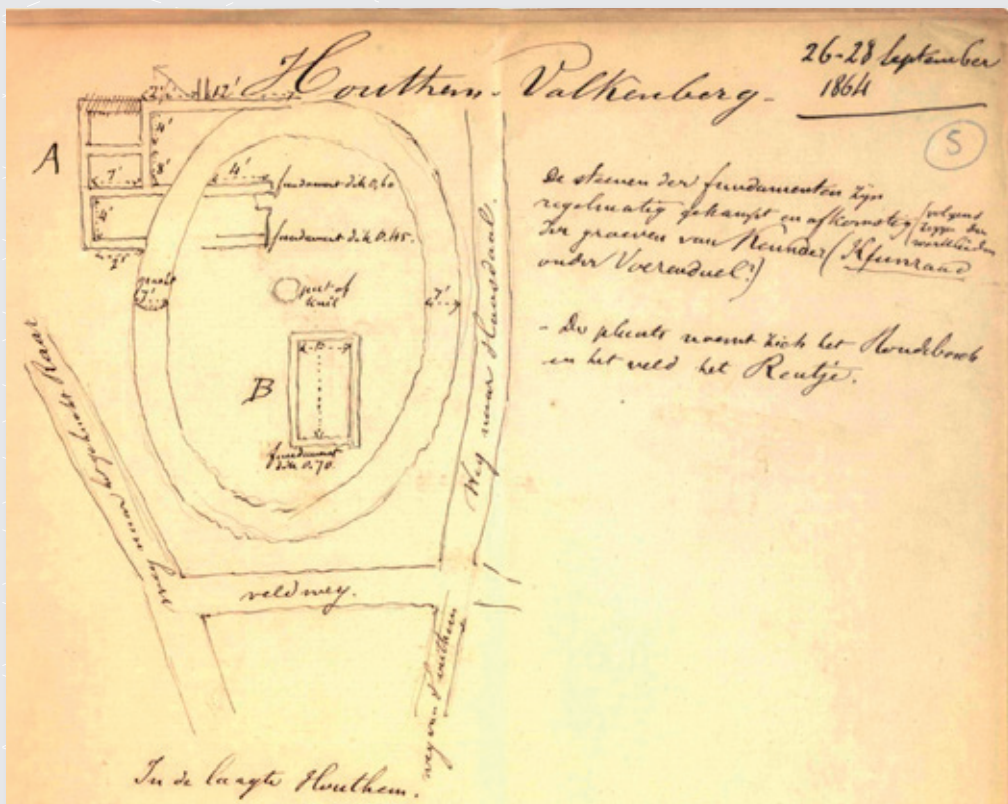
Bij mij kwam het vermoeden op, dat onder dezen akker oude mergelgraven aanwezig waren, overeenkomstig met die in de nabijliggende berghoogte, welke groeven nu en dan instorten. Inmiddels was een onderzoek gewenscht, aangezien die groeven allezins uit Romeinschen tijden kunnen dagteekenen; want dicht daar langs liep de Romeinsche weg, en de in Limburg door mij ontdekte constructiën hebben aangetoond, dat de Romeinen bij hun bouwen zich zéér veel van mergelblokken bediend hebben.

De derde bijzonderheid bestaat uit eene oude schans, gelegen ½ uur van Valkenberg, 10 minuten regts van den straatweg naar Meersen op de berg-hoogte. De schans gelijkt een bosch, hetwelk ook den naam draagt van het ronde boschje, en behoort in eigendom aan zekeren heer Schoemakers te Houthem. Zij is dicht met kreupelhout, bremmen, doornen en opgaand hout begroeid, zoodat het bijna ondoenlijk was, er door te dringen, vooral omdat het bij mijne aanwezigheid zeer nat weder was. Inmiddels bleek mij, dat de schans eene tamelijk ronde gedaante en een' omvang had van p.m. 500 el, en dat zij omgeven was van eene droge gracht, van 3 el breedte en 1,5 el diepte, welke gracht oorspronkelijk nog door een' wal scheen beschermd geweest te zijn. (afb. 3)

Een landman uit die streek verzekerde mij, dat er zich een kuil in bevond, die p.m. 4 el omvang en 2 el diepte had en die in zijne jeugd nog van water voorzien geweest was, doch in welk water het gespoekt had; "het spooksel had een gedruisch gemaakt, overeenkomstig met dat van een' ruiter te paard, die snel als de wind uit het water omhoog waard." Over 4 of 5 jaren zal het digte hout, hetwelk haar thans bedekt gekapt worden, en dan zal het mogelijk zijn dit oude gedenkstuk nader te onderzoeken.

L.J.F. Janssen,
Conservator bij het archaeologisch Kabinet
te Leijden.²⁷

27 Voor het schrijven van dit artikel kreeg ik hulp van diverse personen. Ik wil hen hartelijke danken voor hun bijdragen. In alfabetische volgorde: Wout Arentzen (Utrecht), Mariëlle Bulsink (RMO, Leiden), Guido Creemers (Gallo-Romeins Museum, Tongeren), Wiel Luys (Reuver), Jim Pepels (Valkenburg), Heikki Pauts (RMO, Leiden), Liesbeth Theunissen (RCE, Amersfoort), Gerard Venner (Eijsden) en Steven Vandewal (Stadsarchief, Tongeren).

Afb. 3 Een schets van de ronde, van een gracht voorziene, schans bij Houthem die Guillon in 1869 maakte. Op het middenterrein werden sporen van een gebouw gevonden en linksboven zijn resten van een Romeinse villa zichtbaar. (Gemeentearchief Roermond)

Bibliografie

- L.J.F. Janssen, *Gedenkteekenen der Germanen en Romeinen aan den linkeroever van den Nederrijn* (Utrecht 1836).
- L.J.F. Janssen, 'Oudheidkundige aantekeningen over de opdelvingen te Wijk bij Duurstede' in: *Oudheidkundige Mededeelingen* 1 (Leiden 1842) 1-72.
- L.J.F. Janssen. *Oudheidkundige Mededeelingen III* (Leiden 1844).
- A.E. Remouchamps, 'Opgravingen van een Romeinsche villa in het Ravensbosch (L.)' *Oudheidkundige Mededeelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 6 (Leiden 1925) 40-79.

ABSTRACT

On request of the minister

The Leiden curator L.J.F Janssen reports to The Hague about archeology in Limburg between 1848 and 1850 (part 2)

Between 1848 and 1850, L.J.F. Janssen, curator of the National Museum of Antiquities in Leiden, made some study trips in the new province of Limburg. Initially he researched for the Minister of Internal Affairs complaints made about rather bad dealings of cultural heritage in the town Maastricht. This was followed by visiting archaeological sites, the description of the collections of connoisseurs of antiquities and he conducted some fieldwork in the province of Limburg. He reported his findings to the minister in The Hague, which resulted in the possibility to undertake some excavations in the years to follow. He mainly excavated Roman villas in cooperation with Charles Guillon, a respected notary and antiquarian from Roermond.

Janssen wrote six reports for the Minister of Internal Affairs. One was published, but the other five not. These important reports are made public in this article. In this part the last three ones.